

non acutum habet in interpretando ingenium, qui nulum perspicit sensum in his verbis: « Non parva quaestio apud hoc orantes. » Tollat dictionarium aliquod latinum, et inveniet, *orare*, instanter petere (*demandar avec instance*); hinc magna est quaestio apud eos, qui hoc instanter petunt, quaerunt, de hoc instanter interrogant. Intelligisne, quae sine sensu credebas proferri? Unum est quod bene annotasti, et quod libenter corrigam, nempe verbum *potuit*, pro quo melius legeretur *potuerit*; quod a scribis erratum emendes, si volueris.

Sermo XXXI nihil commune habet cum Sermonibus XXVIII et XXX, nisi argumentum; et certe quando aliquis de uno mysterio disserit, non potest aliud argumentum assumere, nisi hoc ipsummet mysterium. Parco autem lectori, consuetas non referens barbariei incusationes, quibus nihil proficitur, Et certe verba *confirmant, disposite, credulitas, annualiter, novatio* Ciceroniana sunt. Vox *crevit*, pro qua positum est inter parenthesim verbum (*caruit*), sic a nobis in nota corrigenda indicatur, quod innuere criticus debuerat; tria tantum, perverse scripta, sunt emendanda, ita ut legatur *patri pro patris, frangerent pro frangerint, et mortuum pro mortuus*. Sed his correctis, quid obijciendum superest? *Heresim*, dicis. *Heresim!* Proh nefas! et quae precor? Caro Christi dicitur *caro peccatrix*, Sed legas attentius. *Caro peccatrix* in duobus Adam mortua est, *caro* vere *peccatrix* in Adam primo, *caro* apparenter *peccatrix* in secundo Adam; quod non minus bene dici hic potuit ac in hoc sancti Pauli effato, *pro nobis Pecca-*

tum fecit (1). Et illud admittas necesse est, cum subito ab oratore addatur: « Cujus vitae meruit *caro sacra* suffigi. » Audisti-ne verba haec peremptoria: *caro* quae pro nobis fuit crucifixa, erat *caro sacra*, non *caro peccatrix*. Caro Adae peccatrix a Christo fuit ad vitam revocata, confixa cruci hac *carne sacra*, quae *peccatricis carnis* effigiem assumpserat. Ubi, quaeso, imperitia? est-ne in scribente, an in interpretante, et quidem perperam intelligente?

Circa Sermonem XXXII, plura prave reprehenduntur, alia vero, licet aliquam rationis speciem praeseferant, facillime explicantur. Prave reprehenduntur, particula *vel* quae legitimum dat sensum, cum Paschae festivitas sit festivitas fidei nostrae; verba *sanctae Paschae*, cum dicatur aequae *Pascha, Paschae*, fem., aut *Pascha, Paschatis*, neut.; vox *credendum*, quae optime sonat; haec phrasim *nihil pollutionis inquinamentum*, cum hoc codicis mendum sit correctum in inferiori paginae margine cum hac notula: *nihil pro nullum*, etc. Magna autem, sed prorsus inanis objectio deducitur ex dicto *earnata majestas*, cum evidentia sit evidentius praepositionem *in* a scriptore fuisse praetermissam; item et ex voce *areulis* quae legitur in codice, aut *calculis* quam corrigendo proposuimus; nam *arcula*, vox deducta ex *arca*, est Tulliana, et in omnibus dictionariis reperitur, licet illam criticus non invenerit apud ipsum Ducangium; vox autem *calculus* ab omnibus cognoscitur, et indicat illos lapides, qui adhibebantur ad dandam sententiam,

(1) 2 Cor. v, 21.

unde *calculi grammaticorum* idem sunt ac grammaticorum opiniones; alterutram ergo eligat adversarius, per me licet, quanquam serius attendendo me poeniteat ad ductæ correctionis, et magis mihi irrideat codicis lectio. Non autem me verbi *posset*, quod corrigendo adhibui, pariter poenitet, quia legitimum est, et non arguitur ab adversario velut a grammaticis reprobatum, nisi quia hîc iterum, ut sæpius, sensum auctoris non perspexit. Si enim servaretur *possit*, dicendum esset *nullus est intellectus qui possit*, vel aliter legendum est, *Nullus intellectus posset*. Frustra autem objicitur in aliis sermonibus sanctum Augustinum non fuisse locutum contra Paganismi errores. Quid enim absurdius quam istud ratiocinium: Sanctus Augustinus non locutus est de hoc argumento in iis qui supersunt sermonibus; ergo nunquam de hoc locutus est argumento. Non sufficit asserere sanctum Augustinum alibi hoc argumentum non tractasse, sed oportet demonstrare eum de hoc argumento loqui nec debuisse, nec potuisse; quod certe nunquam astruet criticus. Falso insuper affirmatur expilari in sect. 3 sermonem IX ex Tractatu in quinque hæreses eductum, cum similis tantum cogitatio, et quidem sancto Augustino dignissima evolvatur, sed aliis verbis. Puerilitatis insimulatur comparatio deprompta ex arbore quæ radiis solis collustrata securi inciditur, quin solis radius violetur. Sed talis comparatio non modo non puerilis, sed pulcherrima, et sanctis Doctoribus minime extranea nobis aliisque videbitur. Vox *infulget* durior est, sed

quot duriora verba apud Tertullianum ipsumque Augustinum, ut supra annotavimus?

Legi objectiones adversus Sermonem XXXIII excogitatas, ipsum autem sermonem postea perlegi; nihil mihi barbari, nihil inordinati obviam factum est; cumque nulla præcipua astruatur aggressio, sed citatis quibusdam, gratis solummodo asseratur vanam ibi adesse declamationem, quod gratis asseritur, gratis nego. Hoc tantum indigitavero verbum *inchoationis*, et *sub occasione*, quæ italicis distinguuntur, non ita repugnare Augustinianæ latinitati, ut inde respuendus sit sermo aliunde commendandus, cum præsertim nemo est qui nesciat sæpe inveniri apud Latinos scriptores verba *sub obtentu*, quæ huic prorsus dictioni *sub occasione* conveniunt. Mysticæ autem expositiones quæ subnectuntur ita Augustinum sapiunt, ut hinc ansa illas beato Doctori tribuendi, non abjudicandi, detur.

Ita infirma sunt argumenta quibus impugnatur Sermo XXXIV, ut eorum confutationem libenter prætermissemus, nisi timuissemus ne ex hoc concluderetur nos objecta diluere nequivisse. Orator neophytis locuturus de sacramentis, dicit se magnum pondus assumere, sed tamen non posse deserere rudimenta *infantis ignorantia*. Hoc repugnantia includere critico videtur, qui probabiliter nescit nihil gravius esse quam loqui de mysteriis, præcipue cum simpliciter explicanda sunt ignaris; magna enim requiritur scientia ad rudes catechizandos, ut ipse testis est Augustinus celebri illo volumine quod edidit de Catechizandis rudibus. *Vanas phrases* non

propugnandas suscipio, cum sexcentæ possint deprehendi in veris sancti Augustini sermonibus, quibus affligi posset a critico hæc exclamatio gratuita: *Vanæ phrasæ!* Sed ex eo quod alibi sanctus Augustinus non distinxit inter *panem vicium* et *panem vitæ*, non possum adduci ut concludam sermonem sancto Doctori non esse adjudicandum. Licet enim aliquando easdem refricet sententias, aliquando tamen varias excogitat et evolvit explanationes. Advertat autem lector quam difficile critico satisfiat; si sententiæ in sermonibus nostris adductæ similes sunt Augustinianis cogitationibus, scriptor est impudens falsarius, qui susceptas beati Doctoris sententias amplificat; si non dissimiles, sed variæ occurrant, non sunt beato Doctori tribuendæ. Quis in his ratiociniis non videat præmeditatum omnia in malam partem assumendi consilium. *Displicet* et illi verbum *displicere*, nec magis illi *placere* videtur vox *placet*. Cur autem? non prorsus intelligo. Si autem ut ridiculum oratorem traducere voluit postposita cum puncto exclamationis voce *displicentia*, non feliciter illam ut ridiculam adduxit, utpote quæ latinissima sit et a Seneca usurpata. Non locutus esset sanctus Augustinus *de displicentia*, quando de mysteriis agitur. Ergo mysteria non *displicebant* Judæis, cum prænuntiato Eucharistiæ sacramento omnes Christum derelinquebant, qui Discipulis dicebat: *Numquid et vos vultis abire* (1)? *Displicentia* qua loquitur Augustinus non est sua, sed impiorum malorumve Christianorum, quam confutare bene facit, sicut et quotidie faciunt

(1) Joau. vi, 68.

Christiani prædicatores. Nihil barbari sonant allata ultima verba, sed aliquid perfiditatis præ se ferunt ex parte objicientis, qui non annotavit citatam sententiam defectuosam esse in codice, et in nota emendatam. Cum denique grana vi ignis in panem conflentur, non condemnari potest vox *folles*, siquidem follibus ignis accenditur.

Brevior est Sermo XXXV, et ideo diximus illum videri extemporaneam allocutionem a notariis parum fideliter excerptam. Hinc procedit sane verbum *concupiscite*, quod positum pro *concupiscatis* annotavimus. Sed criticus mendum posuit, correctionem nequaquam, ut sane crederetur hoc mendum editorum esse, sicut et notarii. Cum nomen *neophyti* non sit ab Augustino alienum, male ex hoc concluderetur sermonem hunc illi esse abjudicandum; utroque enim alibi usus, potuit et ibi alterutro pariter uti. Non raro invenitur in ipso Augustino *tantum* pro *tanto*, quamvis modus sequatur comparativus. Irridet autem adversarius noster *lacteam infantiam lactatam per simplicitatem*; quæ quidem irrisio, utrum cum vero consentiat, ex ipsis oratoris verbis legenti patebit. Sic autem dicta concludit: « Dum ergo duo genera lactis sunt, » ut videtis, unum carnale, aliud rationale; carnale, illud » quo aluntur infantes pueri; rationale, quo aluntur infantes viri; vos utrumque estis, dilectissimi, et infantes » pariter et viri; infantes, per novam nativitatem; viri, » per ætatem atque rationem. Tenete ergo lacteam semper » infantiam per simplicitatem, virilitatem per fidem; ut » quia munus sacrum atque doctrinam, lac rationale, nunc » sumitis, faciat vos esse semper et infantes innocens vita,

» et viros ratio perfecta. » Inde lector poterit judicare ,
quam facile sit , truncata offerendo verba , pulchras in
ridiculum tenorem reducere sententias.

Quanto magis examinandis refutandisque critici ar-
gumentis incumbimus , tanto minus nos possumus cohi-
bere , quin ejus vel perfidiam , vel cæcitatem admiremur.
Expungendus est , ipsius judicio , sermo XXXVI , quia
prorsus inutilis est , nec *dici potest quo fine fuerit pro-
nuntiatus*. Et quare ? quia nihil est quod *ad confirman-
dos* aut *corrigen-
dos auditorum animos* conferre queat.
De quo autem ibi agitur ? ipse enarrat , argumentum
rescribens velut inane. Quid autem illud exhibet argu-
mentum ? Jonam fuisse figuram Christi morientis , Christi
sepulti , Christi resurgentis. Ergo inaniter loquitur orator ,
qui adimpletas Veteris Testamenti figuras in Christo os-
tendit. O stupendum ratiocinium , quo damnantur om-
nes simul religionis defensores , sive antiqui , sive recen-
tes ! o quam sæpe ego Christianus orator inaniter locutus
sum quando ex cathedra evolvens figurarum veterum
mysteria , fidelium *animos confirmare* mihi propone-
bam ! Noli , Augustine , ut sæpius fecisti , Christum cum
veteribus Patriarchis comparare , quia post tanta sæcula
inanis dissertator audies. Si ita loqueris , ostendes *audi-
torum salutem* tibi nullo modo *curæ cordique fuisse*.
Non autem iterum critico perfidiam exprobrabo , vocem
unam , nempe *qui* , italicis distinguendo , cum in notis
correcta sit , quanquam et defendi facile possit ; et argu-
mentum deducendo ex duobus verbis , quæ et puncto
exclamationis digna reputat , cum nihil aliud sint quam

notarii menda , quæ facillime corrigi potuissent , si co-
dicem sæpe deficientem ex integro servare noluerimus ,
aliqua sagacitati legentium dimittentes. Si autem corri-
gendi studio nimis indulgere voluissemus , potuissemus ,
et quidem merito , indigitare , notarium facili errore po-
suisse *tamen pro autem* , quæ sæpius in manuscriptis
commutantur , et *multa pro antea* , quæ ita forma similia
sunt , ut unum pro altero non raro assumantur. Sed ad
fidem promerendam maxima debebatur codicibus vene-
ratio , textusque integer , prout legebatur , exponendus
erat , nisi corrigendi ineluctabilis urgeret necessitas. Licet
autem vox *prædicta* minus exacta sit , tamen excusari
potest in oratore extemporaneam habente concionem ,
præsertim cum actiones sint voces quædam , quibus oc-
casiones sensibus submituntur ; unde duplex distingui
potest prædictionis genus , unum per oris , alterum per
operis vocem.

Sermonem XXXVII cum solita perfidia impugnat ad-
versarius , qui primo confiteri debuisset hunc sermonem
non a nobis proferri nisi dubitando , cum sic dicamus
in argumento : « Utrum parva styli duritas , et illa va-
» riorum exordiorum similitudo sufficiat ad rejiciendam
» codicis antiqui et authentici auctoritatem lector videat ; »
quanquam postea addere operæ pretium duximus : « Ego
» nec rejiciendum credo , nec audeo rejicere , cum stylus
» divi Augustini aliquando durus evadat , et orator Chris-
» tianus sæpius atque ex abrupto loquens , idem exordium
» bis aut etiam ter usurpare potuerit. » Quod autem du-
rior sit aliquando divi Augustini stylus , non ego solum

animadvertere præsumpsi, sed ita ante me scripsit, nemine reclamante, Feller in suo Dictionario: « On re-
 » marque dans tous ses écrits (de saint Augustin) un
 » génie vaste, un esprit pénétrant, une mémoire heu-
 » reuse, une force de raisonnement admirable, un style
 » énergique, malgré les mots *impropres* et *barbares*
 » dont il se sert quelquefois. *Les pointes et les jeux de*
 » *mots* dont il est semé, surtout *dans ses homélies*, ont
 » fait sentir *combien il était au-dessous des autres Pères*
 » *pour l'éloquence*. Il s'arrête sur des *détails de peu*
 » *de conséquence*, comme des nombres et des me-
 » sures, etc... Il est admirable dans quelques morceaux
 » particuliers, mais il *fatigue par ses antithèses*, quand
 » on le lit *de suite*. » Nota, quæso, Feller divo Augustino omnia exprobrare, quæ tu exprobras novis ejus sermonibus; unde fit ut tuas ipsas exprobrationes in authenticitatis argumenta convertantur. — Sed promittit in principio sermonis probationes resurrectionis, quas postea non affert. Quid inde? ex hoc ad summum conclude integrum sermonem ad nos non pervenisse, et quod a nobis editum est nihil esse nisi fragmentum. — Sed in festis Paschalibus ad exprobrationem Judæorum convertitur. Et bene quidem; nam hic erat veterum mos in diebus Paschalibus de Passione a Judæis crudeliter et irreligiose patrata disserere. — Sed præpositio in bis contra regulas ponitur. Mortui resurgentes dicuntur apparuisse multis *in civitatem*. Velles ergo quod orator dixisset *in civitate*; non ergo motus erat in iis qui ex tumulis in civitatem pergebant? Christi autem divinitas

descendisse *in inferno*; velles sane *in infernum*. At dicta superius revise, et tacere cogeris; quanquam et hic te rogare cupio, ut mihi dicas utrum opus *de Civitate Dei* sancto Augustino abjudicare contendas, quia sic ibi legitur: « Michæas propheta Christum *in figura* ponens » magni cujusdam montis, etc. (1). » — Sed *barbare* dicit *futura æterna monumenta*. Si intellexisses, non hanc emisisses incusationem. Tibi, data clave, sensum aperiam. Sic enim construenda est sententia: « Hæc anniversary vota celebramus, ut maneant monumenta » æterna, deinceps futura usque ad consummationem » sæculi. » — Sed *barbarius* dicit, quod tarditas pigra » lentescere (*active!*) posset, etc. » Et ego adhibito rursus admirationis puncto, in hanc exclamationem erumpo: Sic ergo latinum intelligis! sic ergo ab auctoris sensu continuo aberras! Non ita, charissime, non ita; verbum *lentescere* non *active* assumitur, sed neutraliter. Audi sensum, et errorem agnoscens, erubescere. *Quod* non est pronomen relativum, sed est conjunctio quæ cum accentu gravi *quod* significat *quia*; non est accentus, quia nostra editio, sicut et tua, accentus nullos habet; in quo nos, sicut et tu, Benedictinorum cæterorumque veterum editorum morem secuti sumus. Sic ergo se habet sententia: « Quod, id est *quia*, tarditas vestra posset esse len- » tior (seu quod idem est *lentescere*), ideo per totam ter- » ram vestrum scelus nox de medio diei jussa est nun- » tiare. » — Sed in eadem phrasi alternantur voces *tu*, *vos*, *tui*, *vestri*, etc. Quid probat hæc diversitas, nisi

(1) Augustin. de Civ. Dei lib. xviii, cap. xxx, n. 1.

aut errasse oratorem ex tempore loquentem, quod ex abrupto loquentibus quotidie accidit, aut scribendo male accepisse notarium? — Sed dicitur *barbarissime platealis viator, algis halecibus aut habenibus*, etc. At media in pagina habes fatales litteras (*sic*), quæ indicant hic deficere codicem, et absurditates, si quæ sint, scriptori esse ascribendas, non oratori.

Ad Sermonem XXXVIII eadem recurrunt rationes, quæ datæ sunt circa sermonem præcedentem. Quædam quadrant cum sermone appendicis Benedictini 157, cætera differunt. Quæ ad hunc sermonem accedunt, non magis peccant contra numerum phrasis, quam versio Benedictina. Contrarium posset defendi. Numerus enim melius reperitur in duobus adverbis, quorum prius deest in editis: « Nec prædicare magnifice, nec memoriter enumerare prævaleo. » Diademata autem, zonas, calceamenta, *species* esse ornamentorum quis dubitet nescio, et cur impugnetur hæc dictio prorsus admiror. Cum autem criticus vocem *consistorium* italicis quasi ridiculam distinguat, illum certe nec ipsam Scripturam legisse crediderim, cum in libro Esther de Assuero dicatur: *Ille sedebat super solium suum in consistorio palatii* (1).

Si tam docto critico fides adhibeatur, Sermo XXXIX expungendus est, utpote qui ludicra et hæretica complectatur. Et primo integrum adducitur argumentum, non ut ostendatur vanas esse res quæ tractandæ indignantur, sed ut concludatur sanctum Augustinum non po-

(1) Esth. v. 1.

tuisse tam brevem sermonem edere circa res tanti momenti. Morosus est iste, et cui difficillime satisfiat; si grave est argumentum, vel si leve, pariter illum murmurantem audies. Consilium inelamandi suscepit, et consilio fidelis usque in finem perseverat. Quæ autem sint ludicra videamus. Judæis crudelitas exprobratur; ludicrum est. Cohors Judæorum vocatur *cohors infamiae*; ludicrum est. *Alapis pollutis* cæsa dicitur Salvatoris facies; ludicrum est; *alape pollutæ* quid sunt? Et apud Hieronymum quid est hoc quod dicitur contra Vigilantium de reliquiis Martyrum: « Favilla nescio quæ jacet linteamine » convoluta, ut polluta omnia polluat, etc. (1)? » *Favilla polluta* quid est? Manus et pedes ejus, infixione clavorum, ligno damnantur; ludicrum est. Nox in terram extenditur, Judæorum crimina involvens, dum inferi luce ingressa ad eos recreantur; ludicrum est. Omnia illi ludicra sunt, sive turpia, sive insana, sive crudelia, sive læta. Sed ad graviores hæresis incusationem attendamus; sic apud oratorem legitur: « Postquam Deum (Judæi) » expulstis ex homine, scelus vestrum clamat in cruce, et » pœnas vestras caro coepit agnoscere, postquam se Deus » jussit exire. » Ergo, dicit adversarius, divinitas exivit ex humanitate, ut caro tormenta sentiret. Sed revoces in memoriam, precor, quæ de interpretatione sanctorum Patrum traduntur regulæ. Quando verba legitimum possunt sensum assumere, et aliunde certo cognoscitur aliis ejusdem auctoris sermonibus eum recte de fide cogitasse, æquitas et ratio postulant, ut verba objecta in bonam

(1) Hieron. Epist. xxxvii.

partem convertantur. Porro certum est sanctum Augustinum ea de re bene sensit, ut patet ex aliis ejus scriptis, nec minus certum est auctorem ipsius sermonis eosdem sensus habuisse. Idem enim, qui hunc sermonem emisit, edidit et sermonem xxxvii, ut legentibus utrumque facile patebit. Hic autem suam magis evolvens sententiam ita loquitur: « Non hîc sensus humanus nec Christianus » fallitur animus; *non a Patre relinquitur Filius*; sed » ideo dictum est: *Deus meus, quare dereliquisti me?* » ut ostenderetur quia corporalibus pœnis non tangitur » Deus. » Restat igitur ut hoc unum demonstremus, nempe sententiam scriptoris posse ad legitimam reduci significationem. Nihil autem facilius, si velis intelligere *Deum expulsum fuisse*, quoad specialem assistentiam, et pariter quoad specialem assistentiam *exivisse*, non quoad actualem et realem præsentiam. Sic autem hæc verba interpretanda esse ex eo manifestum est, quod et pariter interpretanda sunt ipsa Scripturæ verba. Si enim Christus exclamat: *Deus meus, quare me dereliquisti?* dicit se derelictum non modo absoluto, sed solum quantum attinet ad specialem assistentiam. Forte autem et hoc ad rebellem convincendam mentem non sufficit. Audi ergo Ambrosium fortiora multo et duriora exponentem: « *Clamans*, inquit, (Christus) *voce magna ex- » piravit*. In quo vel professio gloriosa usque ad mortem » se pro nostris descendisse peccatis..., vel evidens manifestatio contestantis Dei *secessionem divinitatis et corporis*. Sic enim habes: *Deus, Deus meus, quare me » dereliquisti?* Clamavit homo divinitatis separatione

» *moriturus*. Nam cum divinitas mortis libera sit, utique » mors esse non poterat, nisi *vita discederet* (1). » Quid de iis censes verbis? Num abjudicabis sancto Ambrosio expositionem in sanctum Lucam, contra Benedictinorum auctoritatem? vel Ambrosium hæresi infectum declarabis? Una notula totam explanant difficultatem docti editores his verbis concepta: « Respondent P. Lombardus » et sanctus Thomas recessisse divinitatem, quod ad effectum, id est protectionem subtraxisse; etenim *si » non cohibuisset potentiam*, inquit ille, sed exercuisset, » non moreretur Christus. » Discat ergo criticus hæresis labem non tam facile veterum scriptis esse infligendam.

Sermonem XL impugnare prorsus non est ausus, licet illum prorsus admittere noluerit. Positiva requireret argumenta, quasi veteris codicis auctoritas non argumenti vim positivam haberet.

Sermonem XLI Cæsarium sine ulla probatione sapere dicitur; hinc nihil serio objicienti, nihil respondendum.

Idem et de XLII sermone dicendum, qui, licet duobus in codicibus antiquis sancto Augustino tributus, rejiciendus videtur, quia Augustinianæ sublimitati critico videtur multo inferior.

Sermo XLIII de die Pentecostes loquax dicitur et nugatorius, alleganturque in dicti probationem multæ sententiæ, quæ nihil nugatorii, nihil loquacitatis præ se ferunt. Criticum verbis citatis assertionem suam confutare voluisse credideris. Quatuor voces italicis distinxit; cur autem fecerit, assequi minime potuimus.

(1) S. Ambr., exposit. Evangel. sec. Luc. lib. x, n. 127.